Systemy komputerowe: architektura i programowanie (SYKOM)

Wykład: Przerwania obsługa sytuacji wyjątkowych

Aleksander Pruszkowski

Instytut Telekomunikacji Politechniki Warszawskiej

PLAN WYKŁADY

- Przerwania w systemach komputerowych
- Typowe sytuacje wyjątkowe w systemach komputerowych
- Metody implementacji obsługi przerwań z przykładami w języku C/C++

Sytuacje wyjątkowe

Sytuacje wyjątkowe

- CPU zawiesza wykonywanie aktualnego kodu i wykonuje skok do procedur obsługi tej sytuacji
- Zdarzenia niezamierzone
  - Błąd adresowania lub rozkazu
  - Błąd argumentu
    - np.: dzielenie przez zero podczas instrukcji procesora DIV
- Zdarzenia zamierzone - wewnętrzne
  - Praca w trybie śledzenia
    - Po każdym rozkazie wykonywana jest obsługa procedury obsługi
  - Praca w trybie pułapki
    - Program działa normalnie do napotkania rozkazu pułapki (umieszczonego celowo)
  - Przerwanie programowe
    - Metoda przekazywania sterowania do systemu operacyjnego (np.: INT21)

Sytuacje wyjątkowe

- Idea
  - Szybka reakcja na zdarzenie
- Działanie
  - Zapamiętanie stanu aktualnie wykonywanego kodu
  - Skok do kodu obsługi przerwania
  - Po wykonaniu kodu – odtworzenie stanu i powrót do przerwanego kodu
- Cel użycia
  - Obsługa w tle procesów tak aby nie utracić danych otrzymywanych z świata zewnętrznego (klawiatura, karta sieciowa, …)
  - Nisko kosztowa obsługa sytuacji sporadycznych
    - zanik napięcia zasilania nie powinien wystąpić – sprawdzanie cykliczne to tracenie zasobów CPU
- Problemy
  - Nie jawna współbieżność (np. sprzęt decyduje kiedy nastąpi wejście w obsługę)
  - Sekcja krytyczna jako remedium

- Sytuacje wyjątkowe
  - Zdarzenia zewnętrzne
    - Błąd urządzeń peryferyjnych
      - Błąd na magistrali adresowej danych (w tym parzystość czy ECC)
    - Zanik zasilania
    - Przerwania związane ze zmianą stanu sprzętu
      - Przerwanie zegarowe, przerwanie odebrania pakietu kartą sieciową, …
- Przerwania
  - Oprogramowanie może decydować czy CPU ma reagować na określone przerwania
    - Mamy dwa typy przerwań
      - Maskowalne
      - Niemaskowalne
        - W x86 przerwania niemaskowalne także można było maskować

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania dlaczego w ogóle potrzebne?
  - Dane z urządzeń peryferyjnych nie muszą być dostępne natychmiast bo ich wypracowanie:
    - Wymaga czasu
      - dysk magnetyczny (HDD) musi dotrzeć (obrócić talerz, przesunąć głowicę) do żądanych informacji
    - Pewne dane wypracowuje otoczenie
      - system komputerowy może czekać na wprowadzenie danych przez użytkownika
      - dane mogą napływać z innych komputerów, np.: poprzez sieć Internet
  - Bez przerwań kod wyglądałby (tzw. polling) - oczekiwanie na naciśnięcie klawisza w PC

```
MAIN:    ...
Wait:    IN  AL, 0x64      ;odczytaj „stan klawiatury” (poprzez port 0x64)
         AND AL, 0x01      ;maska wyłączająca inne przyczyny zmiany stanu
         JZ  Wait          ;nie naciśnieto klawisza – skacz do etykiety Wait
         IN  AL, 0x60      ;odczytaj kod naciśnietego klawisza
         ...               ;obróbka otrzymanego numeru klawisza
```

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania dlaczego w ogóle potrzebne, cd.?
  - Podejście poprawne, ale nie efektywne
    - Program nie robi nic poza sprawdzaniem stanu określonego portu (instrukcja IN)
  - Z obsługą przerwania napisalibyśmy

```
MAIN:     ...
          CALL Enable_IRQ_KEYBOARD ; włącz generowanie przerwań przez klawiaturę
          ...
IRQ_KEY:  PUSH AL
          IN   AL, 0x64    ;odczytaj „stan klawiatury” (poprzez port 0x64)
          AND  AL, 0x01    ;maska wyłączająca inne przyczyny zmiany stanu
          JNZ  SKIPIRQ     ;nie naciśnieto klawisza – opuść przerwanie
          IN   AL, 0x60    ;odczytaj kod naciśnietego klawisza
          ...              ;obróbka otrzymanego numeru klawisza
SKIPIRQ:  POP AL
          IRET             ;powrót z przerwania
```

  - W powyższym w czasie działania programu głównego przerwanie będzie w tle obsługiwać klawiaturę – oszczędzamy moc obliczeniową
    - Koszt: komplikacja oprogramowania
      - Konieczność buforowania danych – w przerwaniu nie przetwarzamy danych!
      - Program główny i kod obsługi przerwania mogą działać współbieżnie – wymagana synchronizacja danych

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania - Jak CPU obsługuje przerwania

1)pod koniec fazy wykonania operacji maszynowych sprawdzany jest stan wejść

- INT - przerwania sprzętowe (ich może być wiele)
- NMI – przerwania niemaskowalne (są CPU nie posiadające tego typu wejścia)

2)jeżeli stan nie wymaga wejścia w procedurę obsługi przerwania - CPU przechodzi do fazy pobrania

3)zawartość rejestrów EPC, EFLAGS odkładana jest na stos

4)generowany jest adres pod który wykonany będzie skok i wpisywany jest on do EPC, i przechodzi CPU do fazy pobrania

- Taki sposób realizacji jest optymalny - przerwanie nie dzieli żadnej z faz pracy CPU

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania – Co programista musi zrobić w kodzie obsługi przerwania

1)Jeżeli to możliwe wyłączyć przerwania

- niekontrolowana „rekurencja przerwań” może skończyć się katastrofą (!)
  - przepełnienie stosu może występować w „dziwnych momentach”, trudnych w diagnostyce
    - decydujące mogą być: kolejność wywołań przerwań, stopień zapisania stosu
- niektóre procesory domyślnie wyłączają możliwość przerywania wykonywanych właśnie przerwań
  - jeżeli programista życzy sobie - może odblokować możliwość przyjmowania przerwań

2)Zapamiętać na stosie wszystkie rejestry używane w funkcji obsługi przerwania

- PUSH EAX; PUSH EBX; … lub prościej (mniej efektywnie) PUSHA
- czasami wcześniej trzeba przełączyć stos

3)Wykonać zadania możliwie ***najkrócej jak to możliwe!***

4)Odtworzyć w odwrotnej kolejności ze stosu zawartości rejestrów

- POP …; POP EBX; POP EAX lub prościej POPA

5)Wykonać instrukcję IRET / RETI

- w innych procesorach zwykłą instrukcję RET lub jej odpowiednik

Sytuacje wyjątkowe

- Priorytety przerwań
  - Przerwania przerywające inne przerwania
    - „rekurencja przerwań”

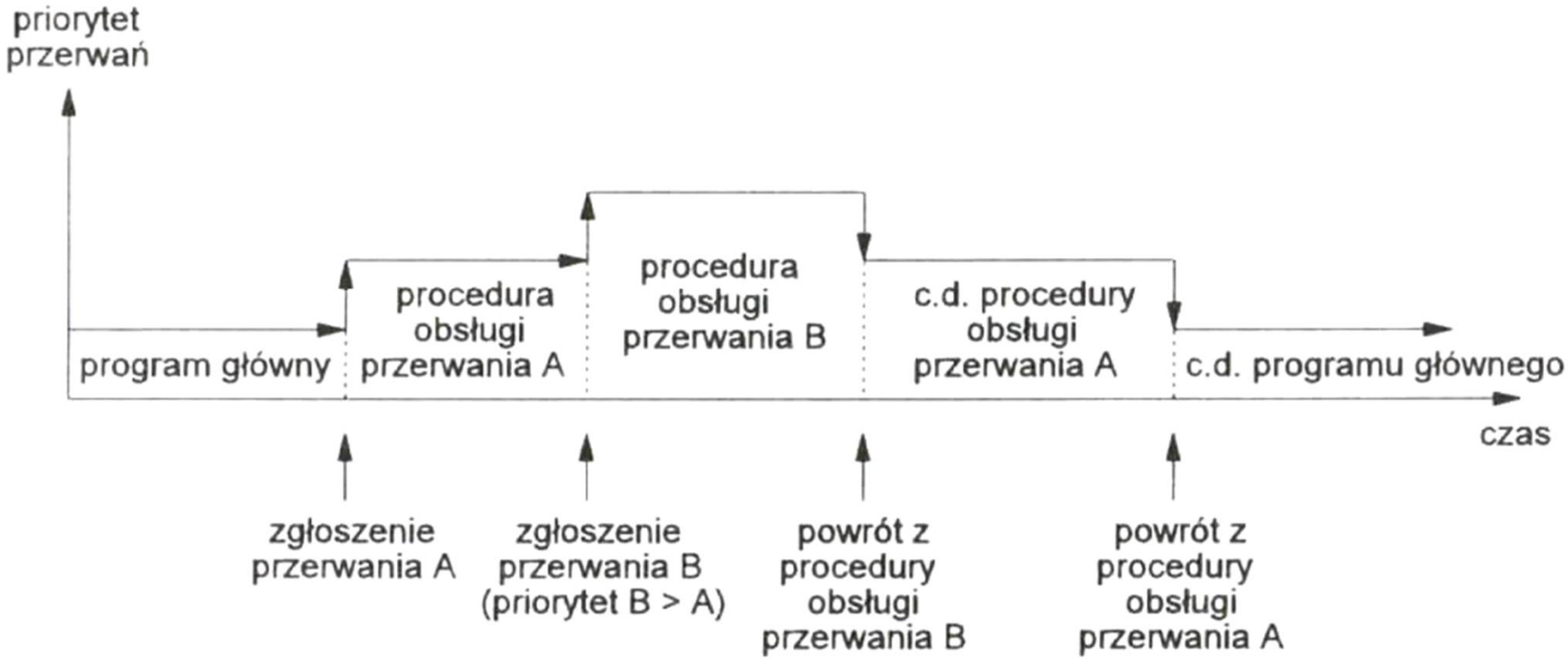

Źródło: Tomasz STARECKI, „Mikrokontrolery jednoukładowe rodziny 51”

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania – w x86
  - W trybie rzeczywistym tablica przerwań umiejscowiona jest pod adresem 0
  - Struktura - jeden wpis zajmuje 4B i jest adresem kodu procedury obsługi przerwań
    - wybrane przykładowe lokacje (nie adresy) wpisów w tablicy przerwań x86
      - 0x00 Dzielenie stałoprzecinkowe przez zero
      - 0x01 Przerwanie programowe (gdy TF=1 przerwanie wywoływane po każdym rozkazie)
      - 0x02 Przerwanie NMI związane z błędem parzystości pamięci lub koprocesora
      - 0x03 Pułapka programowa (generowana przez INT 3)
      - 0x06 Niedozwolony kod rozkazu
      - 0x0B Segment nieobecny w pamięci głównej
      - 0x0C/0x0D Przekroczenie segmentu stosu
      - 0x0E Błąd strony
  - W trybie chronionym przerwania opisuje tablica deskryptorów przerwań IDT
    - umiejscowienie tej pamięci wyznacza rejestr IDTR

- Przerwania – w x86
  - Wybrane przerwania sprzętowe w x86 (obsługiwane przez układ **8259**)
    - IRQ0 Zegar systemowy (lokacja w tablicy przerwań: 0x08)
    - IRQ1 Obsługa klawiatury (0x09)
    - IRQ2 Kaskada dla podrzędnego kontrolera IRQ (0x0A)
    - IRQ3/IRQ4 Obsługa portu szeregowego COM2/COM1 (0x0B, 0x0C)
    - IRQ6 Obsługa sterownika napędu dysków elastycznych (0x0E)
    - IRQ5/IRQ7 Obsługa portu równoległego LPT2/LPT1 (0x0D, 0x0F)
    - IRQ8 Obsługa zegara czasu rzeczywistego (0x70)
    - IRQ9 Wywołanie przerwania IRQ2 gdy połączone kaskadowe (0x71)
    - IRQ14 Obsługa sterownika twardego dysku (0x76)
    - Nie przypisane: IRQ10, IRQ11, IRQ12, IRQ15
      - Karty rozszerzeń mogły z nich korzystać

Sytuacje wyjątkowe

- Tablica wektorów przerwań innych procesorów – 80C51
  - Wycinek obok przedstawia listę przerwań z nazwami i adresami
  - Procedury obsługi przerwań rozmieszczone co 8B
    - w tym MCU zakłada się, że są przerwania których kod może zmieścić się w 8B
    - przykład procedury obsługi zmieniającej stan bitu 1 portu 3 np.:

```
ORG 000BH ;gdzie umieścić kod
          ;tu pobudzenie to T0
CPL P3.1  ;P3.1=!P3.1
RETI      ;powrót z przerwania
```

Źródło: Tomasz STARECKI, „Mikrokontrolery jednoukładowe rodziny 51”

Tabela 4.1. Zestawienie przerwań występujących w wybranych mikrokontrolerach rodziny 51

Źródło przerwania	Wskaźniki przerwania	Wektor przerwania	Uwagi
przerwanie zewnętrzne INT0	IE0	0003H	
przerwanie zewnętrzne INT1	IE1	0013H	za wyjątkiem CE558 i CE559
przerwanie zewnętrzne INT1 i licznik sekundowy	IE1+SECINT	0013H	CE558, CE559
przerwanie zewnętrzne INT2	IQ2	003BH	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT2	IEX2	004BH	C515, C515A, C517, C517A
przerwanie zewnętrzne INT2	IE2	0053H	C51GB
przerwanie zewnętrzne INT2	IE2	0043H	C310, C320, C323, C520, C530
przerwanie zewnętrzne INT3	IQ3	0043H	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT3	IEX3	0053H	C515, C515A, C517, C517A
przerwanie zewnętrzne INT3	IE3	005BH	C51GB
przerwanie zewnętrzne INT3	IE3	004BH	C310, C320, C323, C520, C530
przerwanie zewnętrzne INT4	IQ4	004BH	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT4	IEX4	005BH	C515, C515A, C517, C517A
przerwanie zewnętrzne INT4	IE4	0063H	C51GB
przerwanie zewnętrzne INT4	IE4	0053H	C310, C320, C323, C520, C530
przerwanie zewnętrzne INT5	IQ5	0053H	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT5	IEX5	0063H	C515, C515A, C517, C517A
przerwanie zewnętrzne INT5	IE5	006BH	C51GB
przerwanie zewnętrzne INT5	IE5	005BH	C310, C320, C323, C520, C530
przerwanie zewnętrzne INT6	IQ6	005BH	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT6	IEX6	006BH	C515, C515A, C517, C517A
przerwanie zewnętrzne INT6	IE6	0073H	C51GB
przerwanie zewnętrzne INT7	IQ7	0063H	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT8	IQ8	006BH	mikrokontrolery odmiany CL
przerwanie zewnętrzne INT9	IQ9	0073H	odmiana CL, za wyjątkiem CL580
układ licznikowy T0	TF0	000BH	za wyjątkiem C748–C752

Sytuacje wyjątkowe

- 80C51 – kompilator SDCC
  - Sposób zapisu funkcji obsługi przerwań

```
void timer_isr (void) __interrupt (1) __using (1){
   ...
}
```

  - Specjalne słowa kluczowe pozwalają odpowiednio
    - ustalić numer wektora przerwań „__interrupt (numer_przerwania)”
    - ustalić bank rejestrów używanych przez przerwanie „__using (numer_banku)”
      - metoda szybkiego przełączenia kontekstu – eliminuje konieczność zapamiętywania rejestrów na stosie

Sytuacje wyjątkowe

- Obsługa przerwań w 80C51 (wycinek)
  - Włączenie przerwań wymaga ustawienia wielu tzw. bitów sterujących
    - `sbit` w strukturze SFR
    - na rysunku
      - EA – włącza wszystkie przerwania
      - EX0, ET0 – włącza przerwania od określonych źródeł
      - TF0 – przepełnienie licznika jako źródło przerwania

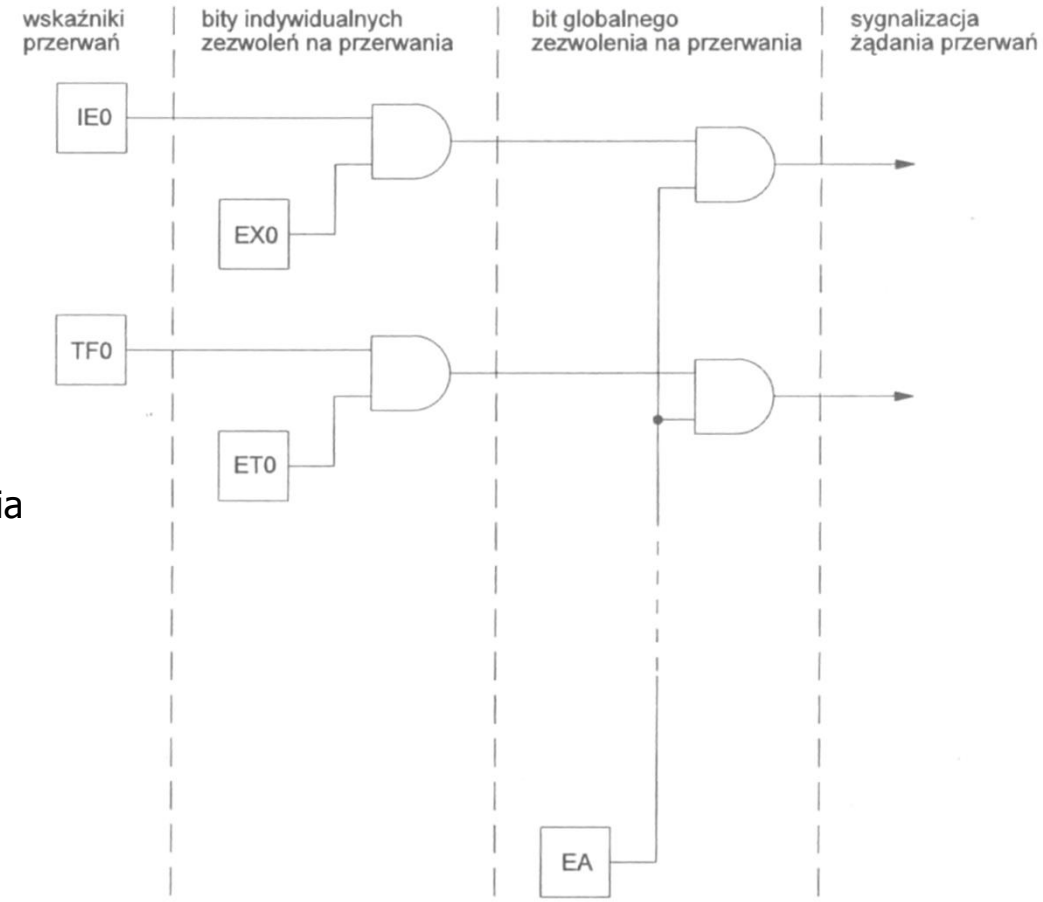

Rys. 4.1. Fragment struktury układu przerwań przedstawiający sposób funkcjonowania wskaźników przerwań i bitów zezwoleń na przerwania.

Źródło: Tomasz STARECKI, „Mikrokontrolery jednoukładowe rodziny 51”, Warszawa 1996

Sytuacje wyjątkowe

- Tablica wektorów przerwań innych procesorów – AVR
  - Jeden wpis w tablicy mieści 4B (opcode są 2B)
    - Tablica to spis instrukcji JMP <ADDRES_WLASCIWEGO_HANDLERA>
      - JMP z argumentem tu zajmuje 4B

Vector No.	Program Address(2)	Source	Interrupt Definition
1	0x0000(1)	RESET	External Pin, Power-on Reset, Brown-out Reset, and Watchdog Reset
2	0x0002	INT0	External Interrupt Request 0
3	0x0004	INT1	External Interrupt Request 1
4	0x0006	INT2	External Interrupt Request 2
5	0x0008	INT3	External Interrupt Request 3
6	0x000A	INT4	External Interrupt Request 4
7	0x000C	INT5	External Interrupt Request 5
8	0x000E	INT6	External Interrupt Request 6
9	0x0010	INT7	External Interrupt Request 7
10	0x0012	TIMER2 COMP	Timer/Counter2 Compare Match
11	0x0014	TIMER2 OVF	Timer/Counter2 Overflow
12	0x0016	TIMER1 CAPT	Timer/Counter1 Capture Event
13	0x0018	TIMER1 COMPA	Timer/Counter1 Compare Match A
14	0x001A	TIMER1 COMPB	Timer/Counter1 Compare Match B
15	0x001C	TIMER1 OVF	Timer/Counter1 Overflow
16	0x001E	TIMER0 COMP	Timer/Counter0 Compare Match

Źródło: 8-bit AVR Microcontroller ATmega128A DATASHEET COMPLETE

Sytuacje wyjątkowe

- Tablica wektorów przerwań innych procesorów – AVR, cd.
  - Przykład kodu startowego dla procesora AVR

```
$0000          jmp RESET       ; Reset Handler
$0002          jmp EXT_INT0    ; IRQ0 Handler
$0004          jmp EXT_INT1    ; IRQ1 Handler
$0006          jmp EXT_INT2    ; IRQ2 Handler
$0042          jmp TWI    ; Two-wire Serial Interface Interrupt Handler
$0044          jmp SPM_RDY     ; SPM Ready Handler (re-programowanie
...                            ; pamięci FLASH)
...
$0046 RESET:   ldi r16, high(RAMEND) ; Main program start
$0047          out SPH,r16           ; Set stack pointer to top of RAM
$0048          ldi r16, low(RAMEND)
$0049          out SPL,r16
$004A          sei             ; Enable interrupts
$004B          <instr> xxx   ; Main code
...
```

RAMEND – określa ile pamięci posada dany typ AVR MCU
W AVR po położeniu czegoś na stosie wskaźnik stosu SP jest zmniejszany(!)

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania w AVR-GCC

```
#include <avr/interrupt.h>
#include <util/atomic.h>

volatile char my_flag=0;

ISR(INT0_vect) {
  my_flag=1; //ustawienie naszej flagi
  ... //... i jak najmniej innych operacji
}

int main(void) {
  ...         //Konfiguracja przerwań
  char local_copy_my_flag;
  for(;;){
    ATOMIC_BLOCK(ATOMIC_RESTORESTATE){
      local_copy_my_flag=my_flag;
    }
    if(local_copy_my_flag!=0){
      ATOMIC_BLOCK(ATOMIC_RESTORESTATE){
        my_flag=0;          //atomowe skasowanie flagi
      }
      ...  //tu wiemy że przerwanie zostało wywołane, możemy wykonywać dłuższe
      ...  //operacje i przetważać informacje/dane „złapane” w przerwaniu
    }
  }
}
```

ATOMIC_BLOCK – tworzy blok kodu będącą sekcją atomową

ATOMIC_RESTORESTATE – przywrócenie stanu systemu z przed wejściem do sekcji atomowej (tu rej. SREG)

ISR – funkcja obsługi przerwania

volatile – zmienna nie będzie podlegać optymalizacji (przydatne gdy kod funkcji przerwania i kod główny korzystają z takich zmiennych)

INT0_vect – wektor przerwania wspierany przez dane MCU (np.: wejście INT0 czyli „External Interrupt 0”)

Sytuacje wyjątkowe

- Przerwania w Arduino

```
const byte ledPin = 13;
const byte interruptPin = 2;  //numer wejścia przerwania

volatile byte state = LOW;

void setup() {
  pinMode(ledPin, OUTPUT);
  pinMode(interruptPin, INPUT_PULLUP);
  attachInterrupt(digitalPinToInterrupt(interruptPin), blink, CHANGE);
}

void loop() {
  digitalWrite(ledPin, state);
}

void blink() {
  state = !state;
}
```

digitalPinToInterrupt – zamiana numeru pinu w notacji Arduino na notacje wymaganą przez m.in. attachInterupt

attachInterupt – podłącz funkcję „blink()” pod przerwanie związane ze zmianą stanu pinu interruptPin (2), nie wszystkie piny potrafią „generować” przerwania

- W tym przykładzie brak sekcji atomowej, aby pokazany kod był prostszy

Baza: https://www.arduino.cc/reference/en/language/functions/external-interrupts/attachinterrupt/

Sytuacje wyjątkowe

- Tablica wektorów przerwań mikrokontrolerów zgodnych z ARM – STM32F0xxx Cortex-M0
  - Obszar wektorów przerwań od IRQ podzielono na wpisy o wielkości 4B
    - Numery IRQ ujemne dla zaznaczenia, że są to wyjątki (exceptions) a nie przerwania sprzętowe

Exception number(1)	IRQ number(1)	Exception type	Priority	Vector address or offset(2)	Activation
1	-	Reset	-3, the highest	0x00000004	Asynchronous
2	-14	NMI	-2	0x00000008	Asynchronous
3	-13	Hard fault	-1	0x0000000C	Synchronous
4-10	-	Reserved	-	-	-
11	-5	SVCall	Configurable(3)	0x0000002C	Synchronous
12-13	-	Reserved	-	-	-
14	-2	PendSV	Configurable(3)	0x00000038	Asynchronous
15	-1	SysTick	Configurable(3)	0x0000003C	Asynchronous
16 - 47	0 - 31	Interrupt (IRQ)	Configurable(3)	0x00000040 and above(4)	Asynchronous

Źródło: STM32F0xxx Cortex-M0 programming manual

Sytuacje wyjątkowe

- Deklarowanie funkcji obsługi przerwań w GCC (bez wsparcia specjalistycznych bibliotek)
  - dla CPU ARM:

```
void f() __attribute__ ((interrupt ("IRQ"))); //lub: FIQ, SWI, ABORT, UNDEF, ...
void f(void) {
  ...
}
```

  - Dla CPU RISC-V:

```
void f(void) __attribute__ ((interrupt ("user")));//lub: ”supervisor”,”machine”
void f(void) {
  ...
}
```

  - Dla X86:

```
struct interrupt_frame;            //definicja zgodna z manualem CPU
__attribute__((interrupt)) void f(struct interrupt_frame* frame){
...
}
```

Sytuacje wyjątkowe

- Deklarowanie funkcji obsługi przerwań dla STM32 w GCC (ze wsparciem specjalistycznych bibliotek)

```
void NMI_Handler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
void HardFault_Handler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
void MemManage_Handler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
...
void CRYP_IRQHandler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
void HASH_RNG_IRQHandler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
void FPU_IRQHandler(void) __attribute__ ((weak, alias("Default_Handler")));
...
void Reset_Handler(void){
  ...
  __libc_init_array();
  main();
}
uint32_t vectors[] __attribute__((section(".isr_vector")))={
  STACK_START,
  (uint32_t)Reset_Handler,
  (uint32_t)NMI_Handler,
  (uint32_t)HardFault_Handler,
  (uint32_t)MemManage_Handler,
   ...
  (uint32_t)CRYP_IRQHandler,
  (uint32_t)HASH_RNG_IRQHandler,
  (uint32_t)FPU_IRQHandler
};
```

A co to jest „Default_Handler”?

Funkcja „pułapka”:

```
void Default_Handler(void){
  while(1);
}
```

Podstawiana - gdy w kodzie nie będzie implementacji właściwej funkcji np.: FPU_IRQHandler(), …

A jak sprawić by ta tablica „wylądowała” we właściwym miejscu?

Skrypt linkera: stm32_ls.ld, opisuje sekcje ”.text” a w niej jest instrukcja aby na jej początku wstawić treść: ”*(.isr_vector)”

Źródło: https://github.com/niekiran/baremetalembedded/blob/master/source/stm32_startup.c

Dziękujemy za uwagę!